



Fondateur :  
Avedis Alexanian  
Տիմոթիոս Ալեքսանյան

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՐԿԼԵԶՈՒ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ • 49-ՐԴ ՏԱՐԻ • ՆՈՐ ՇԱՐԲ ԹԻՒ 455 - ՇԱԲԱԹ, 11 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2008

## Le chagrin et la pitié

Personne ne sait quelle Histoire nous écrivons, mais une seule chose est sûre : c'est nous qui l'écrivons. Hier, nous avons été les victimes de cette Histoire, aujourd'hui nous en sommes les acteurs. Hier, on écrit pour nous une histoire de chagrin ; craignons que celle que nous écrivons aujourd'hui soit celle de la pitié.

Le 1<sup>er</sup> octobre, devant les portes du Sénat, le CCAF a appelé à un rassemblement pour demander aux membres de la Haute Assemblée de mettre à leur nouvel ordre du jour la loi votée par l'Assemblée Nationale en octobre 2006, sur la pénalisation de la négation du Génocide de 1915. A l'appel du CCAF, toutes les formations politiques y étaient représentées. Après l'éloquence sereine et la rhétorique enflammée de Robert Guédiguian et d'Ariane Ascaride, se sont prononcés tour à tour : Frédéric Lefebvre, député UMP, porte-parole de son parti et proche conseiller de Nicolas Sarkozy, qui a rappelé la constance des positions du président de la République sur le négationnisme mais aussi les responsabilités du Sénat dans le choix de son ordre du jour ; Bruno Le Roux, député PS, secrétaire national de sa formation et proche de François Hollande, suivi de François Pupponi, député PS et maire de Sarcelles, bientôt rejoint par Philippe Kaltenbach, maire PS de Clamart, qui ont tous rappelé le rôle promoteur des socialistes et la permanence de leur position en faveur de la loi ; Guy Fischer, sénateur communiste et vice-président du Sénat, qu'accompagnait la sénatrice historique, Hélène Luc, qui ont confirmé tous deux le soutien indéfectible du PC à cette loi que, sous la plume de Robert Bret, ce parti avait le premier déposé au Sénat en 2005 ; Patrick Farbiac, délégué à l'International des Verts, accompagné du sénateur Jean Desessard, qui ont promis le vote unanimement positif de leurs cinq sénateurs le jour où cette loi sera présentée. Enfin de la société civile, Jacky Mamou a répété l'engagement qu'avait pris Urgent Darfou lors d'Amnésie International à Marseille, suivi par Kamuran Ji-Ji-Kan, ancien secrétaire général de l'Institut kurde de Paris. Pour ce premier appel du CCAF, le monde politique a répondu présent.

Dans la droite ligne des manifestations du 24 avril, les organisations de jeunes avaient pris les choses en main : le Nor Seround, la JAF, Copea, l'UGAB, et d'autres, ont unitairement marqué avec éclat leur volonté de ne pas lâcher. Une fois tous les quinze jours, le 15 octobre, le 29 octobre, le 12 novembre, le 26 novembre, le 10 décembre, ces groupes organiseront des sit-in devant le Sénat même pour marquer leur volonté de « Ne Pas Lâcher ». Le CCAF Marseille-Provence, représenté par une cinquantaine de personnes venues spécialement par TGV sous la houlette de leur président Pascal Chamassian, a annoncé le prochain lancement d'un « Appel du 1<sup>er</sup> octobre » aux sénateurs, soutenu par les élus nationaux et européens de sa région.

Présent aussi, Jules Mardirossian, qui a apporté le message de soutien du CCAF Lyon-Centre France qu'il préside.

Politiques, jeunes et provinciaux, tous les ingrédients étaient réunis pour que ce rassemblement soit un succès. Cependant, dans cette belle unité, il y avait un absent de taille : la communauté arménienne de Paris. En ce 1<sup>er</sup> octobre, qui devait lancer une campagne ininterrompue de mobilisation pour une loi que nous avons tous voulue, il y avait moins de monde devant le Sénat que lors d'un spectacle de danse à Issy-les-Moulineaux ou une chich-kebab party à Meudon.

On peut certes trouver mille et une raisons à cette absence et rejeter, comme à l'ordinaire, la responsabilité de cette défection massive les uns sur les autres, ou sur l'heure, la météo, le jour choisi et bien d'autres prétextes. Mais les faits sont là, incontournables et cruels : nous n'étions pas là.

Après avoir, pendant tant d'années, fustigé les jeunes pour leur désintérêt pour la Cause, quel spectacle leur donne-t-on le jour où, délaissant leur cours et leur ordinateur, ils prennent enfin le flambeau qu'on a allumé pour eux et que notre absence ne peut qu'éteindre ? Quel message envoie-t-on à ces politiques auxquels on demande de quitter leur hémicycle pour nous soutenir sous le vent et la pluie alors même qu'on ne consent pas à quitter nos bureaux surchauffés et nos douillets appartements ? Après nous être si longtemps présentés comme les héritiers d'un Génocide qui ne renonceraient pas à demander justice à un Etat surpuissant en hommes, en armes et en argent, serions-nous devenus une communauté de salon qui n'élèverait la voix et les bras que pour chanter et trinquer en mémoire de ceux qui ont disparu ou qui ont sacrifié leur jeunesse pour notre dignité ?

**Le samedi 22 novembre, à 15 heures, le CCAF organisera à nouveau un rassemblement devant le Sénat, rue de Tournon.** A nouveau seront avec nous des figures du monde intellectuel et politique. Eux se déplaceront. Mais nous, que ferons-nous ? Les jeunes seront à pied d'œuvre, comme ils l'auront été du 15 octobre au 10 décembre ? Mais nous, où serons-nous ? Demain, les élus du sud et d'ailleurs lanceront un appel à leurs collègues du Sénat ? Mais nous, que leur dirons-nous ? Souvenons-nous bien que les seules batailles que nous sommes sûrs de perdre sont celles que l'on ne livre pas. On ne sait pas l'Histoire que l'on écrit, mais on écrit toujours l'Histoire qu'on mérite. Le 22 novembre devant le Sénat, nous écrivons une nouvelle page de notre destin. Hier, la Turquie a écrit pour nous une histoire de chagrin ; craignons que celle que nous écrivons ce jour-là, de notre propre main, soit celle de la pitié.

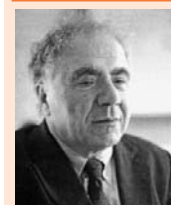
René Dzagoyan ◀

### Achkhar est en deuil.



**Roseline Djihanian, la directrice de la publication de notre journal s'est éteinte le 1<sup>er</sup> octobre 2008.**

6



Ասպրդերու  
դեսպանը

8

Հայկական  
մարմնամարզը

Exposition

9

Ingres - Ombres  
permanentes



Interview

10

**Samuel Haroutunian - Fouilles archéologiques en Arménie**

Culture

12



**Alexandre Spendiarian**  
Compositeur

**Achkhar** est en deuil. **Roseline, Nevart Djhanean**, la directrice de notre journal s'est éteinte le 1<sup>er</sup> octobre 2008. Ses obsèques ont été célébrées à Paris, lundi 6 octobre en la Cathédrale Saint-Jean-Baptiste de l'Église Apostolique Arménienne. Le collectif des collaborateurs d'**Achkhar** exprime ici sa profonde émotion et présente à ses filles Maritza et Siran ainsi qu'à sa famille et à ses proches, ses condoléances attristées.

Quand une personne qu'on aime part, il est naturel de désirer lui rendre hommage. Evoquer des souvenirs et tenter de la faire apparaître telle qu'elle était, est sans doute le moyen le plus émouvant, mais bien difficile en de telles circonstances. Transcrire son émotion et dire son affection en mots est un exercice délicat surtout concernant Roseline qui vient de nous jouer un bien vilain tour.

Roseline, Nevart. Elle avait été éduquée à l'école du dévouement et de la générosité. En toutes circonstances, elle savait communiquer à son entourage sa joie de vivre. Sa bonté et son regard bienveillant redonnaient confiance à celles et ceux qui, dans des moments de doute ou de découragement, étaient sur le point de baisser les bras devant l'adversité. Dès son adolescence, et pendant de longues années, elle a participé avec dévouement et efficacité à la vie des associations, à la JAF d'abord, puis à l'UCFAF où elle n'a laissé que le meilleur souvenir. Bien plus tard, bien que retirée du militantisme actif, elle gardait le contact, soucieuse de l'avenir de ces associations.

Elle n'était pas née pour être administratrice de journal et cependant elle l'a été avec talent, avec professionnalisme, en y mettant son courage, son sérieux et une extrême rigueur dans la direction. Elle n'avait pas reçu non plus de formation journalistique mais ses conseils avisés, l'acuité de son regard sur les événements et son incomparable humour rendaient sa présence indispensable à chaque bouclage d'**Achkhar**, pour un dernier coup d'œil, un commentaire, une ultime correc-



tion. Elle a été à l'origine du passage en deux couleurs d'**Achkhar** et de sa nouvelle formule. Cela lui tenait à cœur.

Sans jamais intervenir dans la rédaction des textes, elle avait l'art de la suggestion subtile, judicieuse et discrète. En acceptant, à la disparition de notre regretté Georges, de prendre le relais, pensait-elle qu'elle tomberait dans le magnétisme de l'action journalistique, un métier ô combien passionnant, en dépit d'inévitables périodes d'adversité ? Je ne le crois pas. L'avenir de notre

communauté, la préservation de son unité, la qualité et la permanence des liens entre la diaspora et l'Arménie qu'elle connaissait bien la préoccupaient. En août 2007, nous nous étions retrouvés à Erevan à une terrasse de café. De quoi pouvions-nous parler sinon du journal, élaborer des plans de renouveau, trouver une présentation rajeunie, y ajouter un brin de couleur, une note d'humour, une rubrique nouvelle et... et... Le sujet était intarissable.

Roseline, Nevart, difficile de songer que nous ne parlerons plus ensemble, que nous ne rirons plus jamais ensemble, que nous ne goûterons plus ton savoureux sens de l'humour.

La grande force de Roseline était sa joie de vivre : rire, plaisanter, s'amuser lui étaient aussi indispensables que respirer. D'un mot, d'un clin d'œil, d'un sourire juvénile, elle créait autour d'elle une atmosphère joyeuse et légère. Elle aimait la fête et dans ces moments de convivialité, sa gaieté était communicative, les soucis s'envolaient et nous nous sentions réunis dans le bonheur d'instantanés chaleureux et fraternels et d'une solide amitié. Partout où elle se trouvait, Roseline savait se faire apprécier et aimer pour ses qualités humaines, son intelligence du cœur et son honnêteté intellectuelle.

Frêle silhouette, endurcie cependant par la vie et les randonnées pédestres que tu pratiquais régulièrement, ton combat était inégal contre le mal qui te rongeaient. Et pourtant, tu as gardé, autant que tes maigres forces t'y ont aidé, une terrible lucidité sur le peu qui te restait à vivre dans ce lit d'hôpital. Ton regard faussement serein, habillé d'un sourire triste, en disait long sur ce que tu endurais et nous mettait mal à l'aise en raison de notre impuissance. Nous étions malheureux, comme coupables quelque part de ce qui t'arrivait.

Vois, Roseline, nous sommes tous là, ou presque. Nous sommes venus faire un bout de chemin avec toi. Toi qui voulais partir pudiquement, sans bruit, c'est raté. Tu ne peux pas nous interdire de te dire combien nous t'aimions, de t'exprimer notre profonde et sincère affection. Désormais, il va falloir faire sans toi. Ce sera difficile. Adieu Roseline, adieu.

## ROSELINE, en randonnée parmi les étoiles

J'ai beaucoup de peine, même si je savais que ton combat contre la maladie était perdu. Et pourtant, la conversation que tu avais pu mener il n'y a que quelques jours, m'avait autorisée à espérer.

Ton souci quand je suis venue à l'hôpital, a été le journal, tu m'as dit : « La prochaine fois, apporte-moi le journal. » Malheureusement c'était notre dernière rencontre.

Sous ton apparence riieuse et insouciant, se cachait une personne sérieuse et volontaire qui a su diriger le journal depuis la douloureuse disparition de Georges. Tu t'intéressais à chacun de nous, téléphonais pour t'informer de nos projets d'articles, jugeais de leur intérêt, surveillais la mise en page. Tu t'étais habituée, après l'absence de l'un d'entre nous, à venir tous les 15 jours, t'assurer de la bonne marche du bouclage de notre cher **Achkhar**.

Tu avais cet humour acide, cette autodérision qui faisait sourire, tu aimais les jeux de mots, qui arrivaient comme des pichenettes au moment inattendu. Tu étais généreuse, souriante, gaie, jeune de corps et d'esprit, courageuse.

**Achkhar** te remercie, la communauté te remercie d'avoir travaillé avec autant de discrétion et d'efficacité.

JE GARDE TON SOURIRE EN MOI.

Alice

Oraison prononcée  
par Gérard Varoujan Dédéyan

## ► Tigran s'en va, Hovik arrive

Le président du parlement arménien, **Tigran Torossian**, contraint à la démission, a abandonné « le perchoir » qu'il occupait depuis le 1<sup>er</sup> juin 2006 et a quitté le Parti républicain au pouvoir. Raison invoquée : « *les différences insurmontables avec la majorité du parlement concernant les questions politiques arméniennes* » ont rap-



Hovik Abrahamian

porté les agences de presse Interfax et Itar-Tass. Depuis plusieurs mois déjà, Tigran Torossian subissait la pression de ses alliés pour qu'il quitte son poste. Il a été remplacé le 30 septembre par l'ambitieux **Hovik Abrahamian**,

personnage contesté par l'opposition, membre de l'organe exécutif du parti et ancien chef de l'administration présidentielle arménienne.

## ► Arrivée de l'ambassadeur américain à Erevan

Il en aura fallu du temps pour trouver un successeur au précédent ambassadeur des Etats-Unis en Arménie, **John Evans**, rappelé on s'en souvient, pour avoir utilisé le terme génocide arménien. Le président américain ne voulait pas se mettre à dos la Turquie avec lequel il entretient des relations plus qu'étroites, guerre d'Irak entre autres oblige.

L'administration Bush et l'Arménie sont finalement



parvenus à un accord sur la personne de **Marie Louise Yovanovitch** qui vient de quitter son poste en Kirghizie, qu'elle occupait depuis 2005, pour regagner la capitale arménienne mercredi 17 septembre. Remettant ses lettres de créance au Président Serge Sarkissian, elle a annoncé que « *les États-Unis étaient prêts à aider l'Arménie dans la voie de la démocratie et une économie de marché. La diplomate a dit qu'elle fera de son mieux pour le développement et l'expansion des relations bilatérales* ».

*Cela n'a pu vous échapper. L'Arménie politique est constellée de Sarkissian à des postes clés. À commencer par le premier d'entre eux, le président de la République **Serge Sarkissian**, suivi du Premier ministre **Tigran Sarkissian**, suivi du frère de celui-ci, **Armen Sarkissian** nommé tout récemment ambassadeur d'Arménie en Chine, de **Kourken Sarkissian** ministre des Transports et des Communications, d'**Alík Sarkissian**, général-major, chef de la police nationale, de **Slava Sarkissian**, juge à la Cour de Cassation... Et la liste n'est pas exhaustive. De quoi perdre son arménien !*

## ► Moussa Dagh

L'une des pages glorieuses dans l'histoire arménienne est le mouvement de résistance du Moussa Dagh, dont l'écrivain autrichien **Franz Werfel**, dans son livre *Les 40 Jours du Moussa Dagh\**, immortalisa la lutte héroïque et que célèbrent tous les ans au mois de septembre les descendants des survivants. Le 93<sup>e</sup> anniversaire a été célébré cette année avec danse et musique, dans une atmosphère d'allégresse, notamment en Arménie et aux Etats-Unis, en présence d'une foule nombreuse.

*\*L'auteur autrichien y relate les 40 interminables jours de combat des Arméniens au Mont Moussa Dagh, face aux soldats de l'Empire Ottoman, jusqu'à leur sauvetage par des navires français qui les récupèrent et les installent dans des camps de réfugiés en Egypte.*

## ► Le vélo ergomètre

Sans doute pas original pour nous, mais c'est une nouveauté dans les services de santé du Karabagh, et tant mieux. La polyclinique **Armine Pakumeyan**, au



Karabagh, a fait l'acquisition d'un vélo ergomètre. Cet appareil va permettre, comme tout le monde ne le sait pas toujours, de détecter les différents problèmes cardiovasculaires et de déterminer un traitement

adéquat. Très probablement, les groupes socialement défavorisés devraient bénéficier d'examens gratuits.

## ► Edouard Nalbandian en Iran

Rencontre avec le président **Ahmedinejad** qui s'est réjoui de la bonne coopération entre l'Iran et l'Arménie, estimant qu'elle n'avait pas de limites et qu'elle était exemplaire. Puis le ministre arménien des Affaires étrangères a rencontré son homologue iranien **Manouchehr Mottaki**. Les derniers événements du mois dernier dans le sud Caucase et leurs développements ont inquiété l'Iran. Chacune des parties ayant exprimé ses préoccupations sur la sécurité et la stabilité régionale, Téhéran a proposé de servir de médiateur entre l'Arménie et l'Azerbaïdjan sur la question du Karabagh, proposition estimée intéressante par Erevan. Les parties ont convenu de renforcer leurs relations en matière de politique, d'économie, d'énergie mais aussi de culture. **Edouard Nalbandian** a saisi l'occasion de cette rencontre pour remercier l'Iran d'avoir contribué au classement par l'Unesco sur la liste du patrimoine mondial du monastère de Saint-Thadée.



## ► Il était grand temps



A l'occasion du centenaire de la naissance du savant et astronome arménien, **Victor Hambartsoumian**, son buste sera élevé à Burakan (le célèbre observatoire où travailla l'illustre savant).

Une médaille commémorative marquera l'événement ainsi qu'un prix international en son nom et il a été décidé de publier ses travaux, les mémoires de ses élèves et de ses collaborateurs. Enfin, sa statue sera érigée en bonne place dans la capitale arménienne.

En 2008 et 2009, l'Unesco commémorera par diverses actions ce grand nom de la science et celui de William Saroyan, de renommée mondiale.

## ► Promoteurs en folie

Le Parc National arménien, classé en 1958, plus communément appelé la Forêt de Khosrov (du nom d'un roi d'Arménie), vaste réserve naturelle qui s'étend sur des centaines d'hectares, serait menacée par des promoteurs immobiliers. Selon le quotidien AZG (15/09), « *Des témoins auraient remarqué, non loin du village de Gakavapert, des travaux de construction d'un complexe hôtelier, menés par un député du Parlement arménien* ». Interrogé, le directeur de cette réserve, **S. Chaboyan**, apparemment très mal à l'aise, a déclaré qu'une portion de terre de 182 hectares avait été donnée en location... sans se souvenir ni de l'année, ni du nom du locataire. Si la nouvelle est confirmée, ce sera une catastrophe écologique car rien n'empêchera d'autres promoteurs de se lancer dans une aventure aussi criminelle qu'imbécile.

## Promo Hiver WEEK END À EREVAN

Vol Direct + 3 Nuits Hôtel 4 Etoiles

à partir de 480€ TTC

valable du 5 octobre 2008  
au 5 mars 2009

### SABERATOURS & SEVAN VOYAGES

11, rue des Pyramides 75001 Paris  
Tél : 01 42 61 51 13 - Fax : 01 42 61 94 53

48, cours de la Liberté 69003 Lyon  
Tél : 04 78 60 13 66 - Fax : 04 78 60 92 26

67, La Canebière 13001 Marseille  
Tél : 04 95 09 30 60 - Fax : 04 95 09 30 61

armenie@saberatours.fr  
www.voyageenarmenie.com

## La fête de l'Indépendance arménienne

Ci-dessous, le texte de l'allocution du président Serge Sarkissian

Chers compatriotes,

*Il y a dix-sept ans, notre volonté collective a transformé le rêve des générations de notre nation en une réalité irréversible. Il y a dix-sept ans, les citoyens de la République d'Arménie ont voté l'indépendance, créé l'histoire contemporaine du pays et son avenir. En ce jour de fête, chacun de nous s'interroge : Qu'est-ce que l'indépendance a été pour moi ? Quelles ont été depuis les réalisations de l'Arménie ? Comment va se poursuivre son développement ? Que laisserons-nous à nos enfants nés dans la liberté ? Je me pose moi aussi ces mêmes questions. L'indépendance est la matérialisation de notre rêve, elle est faite de hauts et de bas, de combat, d'opportunité, de la possibilité de défendre notre dignité nationale, de sacrifice. Les résultats obtenus par ce sacrifice nous donnent le droit d'être fiers des réalisations. L'indépendance, c'est le droit de façonner notre histoire par notre volonté. Elle est indispensable et indiscutable. En dix-sept ans,*



*nous avons été en mesure de protéger notre pays, de mettre en place les structures de l'Etat, de jeter les bases pour la croissance de l'économie, de donner un nouveau souffle à notre culture, à l'éducation et aux soins de santé. Aujourd'hui, notre pays va de l'avant, et s'il y a progrès, cela signifie qu'il y a une force derrière ce progrès. Cette force, ce sont nos compatriotes, leur travail, leur dévouement et leur sacrifice. La force est en chacun d'entre nous. Tout ceci fait du 21 septembre, un jour de fierté nationale. Cette fierté n'est pas de l'arrogance. Elle n'est pas inspirée seulement par notre glorieuse histoire ni par les réalisations et les victoires de nos prédécesseurs. Elle est aussi inspirée par nos traditions.*

*Aujourd'hui, nous sommes un Etat mature en mesure d'éradiquer les tendances négatives qui entravent nos progrès, de promouvoir les valeurs pour lesquelles les générations se sont battues. Des valeurs que nous chérissons comme la liberté, la démocratie et l'égalité devant la loi. D'année en année, la liberté et l'indépendance nous ont permis de surmonter les difficultés et de ne pas chuter. Il est devenu clair pour nous que seule l'indépendance peut nous donner la capacité de protéger les intérêts de l'Arménie et de son peuple. Nous continuerons de protéger ces valeurs par tous les moyens. Je tiens à féliciter chacun d'entre nous à l'occasion de la Fête de l'indépendance et vous souhaite le meilleur. Vive la République d'Arménie libre et indépendante.*

Alors que le second président **Robert Kotcharian** se trouvait parmi les invités officiels mais qui n'assista pas à la réception, le premier président et actuel chef de l'opposition **Levon Ter-Petrosian** célébrait l'anniversaire séparément avec ses partisans tout en se livrant à une attaque en règle de la politique gouvernementale. À ses yeux, le pays est entre les mains des nomades, des étrangers et des tyrans tout en concédant que l'indépendance n'est qu'un « demi-succès » et qu'en fait, il reste tout à faire. De son côté, le ministre de la Défense, **Seyran Ohanian**, a inauguré le même jour le nouveau bâtiment qui abritera son ministère.

Parmi les nombreux messages de félicitations, citons celui, peu banal, de la reine d'Angleterre.

## Le Saint-Chrême à Etchmiadzine

Dimanche 28 septembre, au Saint Siège d'Etchmiadzine, le Catholikos de Tous les Arméniens **Karekine II** a procédé à la cérémonie rituelle de la bénédiction du Saint-Chrême en présence de nombreux évêques des diocèses de l'Eglise Apostolique Arménienne, dont Monseigneur **Norvan Zakarian** pour la



France, ainsi que des représentants des autres Eglises, parmi lesquels, à la tête d'une délégation, **Bartholomeos I<sup>er</sup>**, Patriarche œcuménique de l'Eglise Orthodoxe Grecque. Recevant le Catholikos de tous les Arméniens **Karekine II** et ses invités, le Président **Serge Sarkissian** a déclaré : « *La myrrhe a un symbole spécifique pour nous, celui de l'unité nationale et religieuse de notre peuple. Sans Etat depuis des siècles, l'Eglise arménienne nous a conduits jusqu'au XXI<sup>e</sup> siècle.* »

## Un juste hommage

Par un arrêté du Premier ministre arménien **Tigran Sarkissian**, la vice-présidente de la Chambre des Lords, la baronne **Caroline Cox**, a été décorée de la médaille du Premier ministre de la République d'Arménie pour ses efforts visant à renforcer les relations de la République d'Arménie et de la Grande-Bretagne. Le nom de la baronne est associé à celui du Karabagh qu'elle connaît sans doute mieux que n'importe quel Européen pour l'avoir arpenté au côté de l'écrivain **Zori Balayan**, du nord au sud, de l'est à l'ouest dans les années les plus noires de la République.



**Toutes les assurances dont vous  
avez besoin !**

<b>Service commercial :</b>	<b>Administratif :</b>
13, rue Lamartine 7 5 0 0 9 P A R I S Tél. : 01 42 82 01 41 Fax. : 01 40 16 93 47 cbt.terziyan@wanadoo.fr	27, rue Buffault 7 5 0 0 9 P A R I S Tél. : 01 42 82 01 41 Fax. : 01 40 16 93 47 R.C.S. PARIS B45 141 773

Phonéthon 2008 du 13 au 16 novembre

COMMUNIQUE DE PRESSE

## 5 heures pour 5 cœurs

Consacrez 5 heures de votre temps pour faire battre les 5 cœurs qui font l'avenir de l'Arménie et du Karabagh : villages, écoles, routes, hôpitaux, énergie.

Comme chaque année, le Fonds Arménien de France qui organise le Phonéthon consacré à la construction de l'Arménie et du Karabagh, a besoin de bénévoles pour réussir cette grande opération de solidarité.

**Mission :** Téléphoner à environ 120 contacts et enregistrer leurs promesses de dons. Les seules qualités requises sont la disponibilité et la motivation.

**Date :** Du jeudi 13 au dimanche 16 novembre 2008.

**Durée :** Les bénévoles déterminent, à leur convenance, le jour et la plage horaire de leur participation (5 heures minimum).

**Où :** Dans les locaux de l'un des 5 centres d'appels de votre région, équipés de matériel performant et simple d'utilisation à Lyon, Marseille, Nice, Paris et Toulouse.

**Objectif :** L'an dernier, 600 bénévoles ont permis de récolter plus d'1 million d'euros en France. Nous comptons faire encore mieux cette année.



**Renseignements et inscriptions :**  
**FONDS ARMENIEN DE FRANCE**  
Tél : 01 48 83 51 06 / Fax : 01 48 83 53 86  
info@fondsarmerien.net / www.fondsarmerien.net



Les informations recueillies sont nécessaires pour votre enregistrement, et font l'objet d'un traitement informatique par le secrétariat de l'association. En application de l'article 34 de la loi du 06 janvier 1978, vous bénéficiez d'un droit d'accès et de rectification aux informations vous concernant. Si vous souhaitez exercer ce droit et obtenir communication des informations vous concernant, veuillez vous adresser aux coordonnées suivantes :

Fonds Arménien de France, BP 12 – 75660 Paris Cedex 14  
Tél. : 01 48 83 51 06 – Fax : 01 48 83 53 86 – CCP Paris : 1192685 C  
E-mail : info@fondsarmerien.net – Site internet : www.fondsarmerien.net

## ԱՐՑԱԽԵԱ՞Ն, ԹԵ՞ ՀԱՅ-ԹՐՔԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԳԱԻՈՐՈՒՄ

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու մէջ հայկական համայնքի ներկայացուցիչներու հետ ունեցած հանդիպման ընթացքին, Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահը՝ Սերժ Սարգսեանի յայտնած է, թէ Արցախի հակամարտութեան գործընթացի շրջագիծէն ներս Թուրքիոյ միջնորդութեան խօսք չի կայ: Այդ հարցը Թուրքիոյ օժանդակութեան մասին է, որմէ, ինչպէս ցանկացած տարբեր օժանդակութիւն, Հայաստանը պէտք չէ հրաժարի:

Եւ յանկարծ հնչեց ԵԱՀԿ Մինսքի խմբակի համանախագահ Մէլիտա Պրայզայի յաջորդական «տարօրինակ» միտքը, որմէ պարզ դարձաւ, թէ «Թուրքիան Արցախի հակամարտութեան կարգաւորման գործընթացի շուրջ կրնայ օգնել Հայաստանին՝ մեղմացնելու իր դիրքորոշումը»: Եւ այս, մեզի՞ հայերու համար մտահոգիչ լուրը հիմք մըն է:

Ուրեմն, ինչպէս կը հասկցուի, որ Թուրքիոյ օժանդակութիւնը «ուղղուած» է Հայաստանին՝ փոխելու իր դիրքորոշումը արցախեան հակամարտութեան կարգաւորման գործընթացի շուրջ, եւ ոչ թէ Ատրպէյճանին: Մինչդեռ տրամաբանօրէն կը սպասուէր, որ Թուրքիան ճնշէր Ատրպէյճանը՝ մեղմացնելու իր դիրքորոշումը: Եւ այս վերջին պարագային, հասկնալի կը դառնար Սերժ Սարգսեանի վերջին ժամանակներս Թուրքիոյ նրկատմամբ ցոյց տուած «մեղմ» կեցուածքը:

Իսկ Հայաստանի արտաքին գործոց նախարարը՝ էտուարտ Նալպանտեան, Պրայզայի կատարած յայտարարութեան կապակցութեամբ ըսած է, թէ Մէլիտա Պրայզայ «չփոթած» է՝ Ատրպէյճանի փոխարէն ան ըսած է Հայաստան: Դիւանագիտական «ճկունութիւն» համարե՞լ այս, թէ...: Սակայն, ամենակարեւորը, որ ոչ Մէլիտա Պրայզայն յետագային ուղղում կատարեց, եւ ոչ ալ ակնարկեց իր կատարած յայտարարութեան ճշգրտութեան մասին: Եւ այստեղ զարմանալին այն է, որ Հայաստանի արտաքին գործոց նախարարը նոյնիսկ չպնդեց Պրայզային՝ սպասուած ճշգրտումը կատարելու:

Թուրքիոյ նախագահ Ապտիլլա Կիլի Հայաստան տուած այցելութենէն ետք, ոչ Հայաստանի արտաքին նախարարութիւնը, եւ ոչ ալ պաշտօնական Երեւանը չբացայայտեցին թէ ի՞նչ նիւթ արծարծուած է երկու նախագահներու միջեւ: Այստեղ կ'ենթադրուի, որ երկու նախագահները արծարծած ըլլան հայ-թրքական յարաբերութեանց բարելաման յետագայ քայլեր: Եթէ իրականութիւն է այս կէտը, ապա, արցախեան հակամարտութեան կարգաւորման գործընթացի կողքին կ'ունենանք երկրորդ հարցի կարգաւորում՝ հայ-թրքական յարաբերութիւնը: Եւ այս պարագային կ'ունենանք առաջնային հերթականութեամբ կարգաւորելիք հարց. ու այդ մէկը կրնայ

## ՏԽՐՈՒՆԻ

«ԱՇՆԱՐՀ» սրտի անհուն կսկիծով կը գուծէ իր հրատարակութեան տնօրէնուհի

### ՌՕԶԼԻՆ ՆՈՒԱՐԴ ՃԻՀԱՆԵԱՆԻ

Մահը՝ որ պատահեցաւ 1 Հոկտեմբեր 2008-ին, յետ կարճատեւ ու անողոք հիւանդութեան:

Յուղարկաւորութեան կարգը կատարուեցաւ 6 Հոկտեմբերին՝ Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Եկեղեցին:

Ռօզլին անխոնջ նուիրումով, օրինակելի բժշկանորութեամբ ու պարտականութեան կատարեալ գիտակցութեամբ ծառայասիրաբար տարաւ սիրայօժար ընդունած պատասխանատուութիւնը: Կը մեկնի բարի ու անջնջելի յիշատակ մը, նաեւ մեծ բաց մը թողլով իր գործակիցներուն եւ շրջանակին մէջ:

Թերթիս խմբագրական կազմն ու վարչական աշխատակիցները կը փութան իրենց խորագրած ցաւակցութիւնները յայտնել Հանգուցեալին սգակիր ընտանեկան պարագաներուն:

## ՀԱՐԱԽԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍԻ ՄԷՋ ԹՐՔԱԿԱՆ ՆԱԽԱԶԵՌՆՈՒԹԻՒՆ

Ռուսաստանի եւ Վրաստանի միջեւ օգոստոսեան պատերազմը Հարաւային Կովկասի մէջ կարեւոր տեղաշարժերու պատճառ եղաւ: Անոնց վերջնական արդիւնքին մասին գուցէ դեռ կանոնի է խօսիլ, սակայն արդէն ակնյայտ է հիմնական միտումը՝ Ռուսաստանի աշարհաքաղաքական դիրքերու ամրապնդում շրջանին մէջ: Յուցարբերով քաղաքական կամք ու վճռակամութիւն Ռուսաստան վերահաստատեց իր դերը Հարաւային Կովկասի մէջ՝ որպէս ոյժի գլխաւոր կեդրոն, զոր կորսնցուցած էր անցեալ դարու վերջին տասնամեակի ընթացքին: Վրաստան, որ Մ. Սահակապիլիի ջանքերով դարձած էր Արեւմուտքի, գլխաւորաբար ԱՄՆ-ի հիմնական դաշնակիցը շրջանին մէջ, ոչ միայն ունեցաւ հողային կորուստներ, այլ կորսնցուց իր զինեալ ուժերու մարտունակութիւնը, ռազմական ենթակառուցներու գործունակութիւնը:

Հարաւային Կովկասի անմիջական դրացի պետութիւններէն Թուրքիան առաջինը եղաւ, որ արագօրէն կողմնորոշուելով տարածաշրջանի մէջ տեղի ունեցող աշարհաքաղաքական բնոյթի փոփոխութիւններու նկատմամբ, արձագանգեց

ըլլալ հրապարակուած երկու հարցերէն մէկը: Բոլոր պարագաներուն ալ, ներկայացուած երկու հարցերը պիտի ունենան ճակատագրական ազդեցութիւն մեր ժողովուրդի վրայ:

Հետեւաբար, ճիշդ պիտի չըլլա՞ր որպէսզի Հայ հասարակութիւնը կատարէր հերթականութեան ընտրութիւնը:

## ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Մտերիմ Բարեկամուհիս՝  
Նուարդ Ռօզլին Դիհանեանի յիշատակին

Երբ վերջին անգամ նայցի աչքերիդ մէջ, դու էլ հասկացար որ պէտք է գնաս, որ քո ապրեցնող երեսայական խենթութիւնները պէտք է թողնես մեր յիշողութեան մէջ, որպէս ապրած օրերիդ մի ակնթարթ, մի հեքիաթ, որը մնաց կիսատ, քանզի շատ գործեր ունէիր անելու: Դու գնացիր, օրը սառն էր, մեղմիկ հովը պտտուած էր շուրջը, տըխուր՝ բայց երկինքը ողորուած էր պայծառ, դեռ նոր ծագող արեւի անթափանց լոյսով, ինչո՞ւ անթափանց, քանի որ լուսնի խաղը կար նրա մէջ:

Դու գնացիր դէպի այդ լոյսը, յաւիտենականութիւն, որպէսզի այնտեղից պահապան լինես քո սիրելիներին, դառնալու պահապան հրեշտակ ու մի օր էլ, ով գիտէ, թէ երբ յայտնուելու ես նորից այս խելար աշխարհում, որպէսզի աւարտես այսօր կիսատ մնացած գործը, այլ չըջապատուած, այլ կերպարի մէջ, բայց միշտ նոյն խենթ աղջկան մոլուցքով: Փիզիքական կեանքդ վերջացաւ, դու ապրում ես աղջիկներիդ ու թոռնիկներիդ շարունակութեամբ: Թող արցունք չթափուի երկնքից: Քանզի դրախտը ոտքերիդ տակ է:

Բարի ճանապարհ՝ դէպի լոյս:

ԳԱՅԵԱՆԷ

անոնց: Որուն հետեւանք՝ Հարաւային Կովկասի կայունութեան ու համագործակցութեան ծրագրի մը նախաձեռնարկը եղաւ: Նախաձեռնութեան հեղինակն է վարչապետ Ռ. Թ. էրտողանի զըխաւոր խորհրդական Ահմէտ Տավրիթօղլուն, որ Թուրքիոյ կարեւոր աշխարհաքաղաքագէտներէն մէկը ըլլալու համբաւը կը վայելէ: Ան մասնաւորաբար հեղինակն է «Թուրքիոյ ռազմավարական խորութիւնը» անունը կրող ուսումնասիրութեան, որուն նպատակն է տեսականօրէն հիմնաւորել, Թուրքիոյ շուրջ ազդեցութեան ոլորտներ ստեղծելու ուղղուած ռազմավարութեան անհրաժեշտութիւնը, եւ այսպէսով վերահաստատել իր երկրի բացառիկ բարենպաստ աշխարհաքաղաքական դիրքը, նաեւ կայսերական անցեալէն բխող առաւելութիւնները՝ հարեւան պետութիւններու նկատմամբ:

Թուրքիոյ առաջարկը, սկզբնական փուլին մէջ կը նախատեսէր նոր կառույցի մէջ առնել, բացի հարակովկասեան երեք պետութիւններ, Թուրքիա եւ Ռուսաստանէ, նաեւ ԱՄՆ-ը: Սակայն, Մոսկուայի մէջ Ռուսաստանի եւ Թուրքիոյ ղեկավարներու միջեւ տեղի ունեցած քննարկումներու հետեւանք, ընտրուեցաւ՝ Վրաստան, Հայաստան, Ատրպէյճան, Ռուսաստան ու Թուրքիա բանաձեւը:

Մրագիրը դրական արձագանգ ստացած է, բացի Վրաստանէն, անոր հաւանական բոլոր մասնակիցներէն: Վրաստան կը մերժէ մասնակցիլ Ռուսաստանի հետ համատեղ որեւէ նախաձեռնու-

# ԱՍՏՂԵՐՈՒ ԴԵՍՊԱՆԸ

Իրենց տաղանդով ու մտքի փայլատակունեքով քաղաքակրթության պատմության մէջ յաւելրժ Հետք ձգած մեծանուն անձնաւորութիւններու կարգին է գիտնական, Երեւանի Պետական Համալսարանի աստղաբանագիտութեան ամպիոնի Հիմնադիր, ակադեմիկոս Վիքթոր Համբարձումեան, որ իր պատուաբեր տեղը ունի Համաշխարհային գիտութեան պատմութեան մէջ եւ յատկապէս մաս կը կազմէ Հայ ժողովուրդի բացառիկ ձիրքերով օժտուած գաւակներու փաղանգին:

Վիքթոր Համբարձումեանի նախնիները պատմական Հայաստանի Այրարատեան նահանգի Մաղկոտն գաւառէն են, եւ դէպքերու բերումով Հաստատուած՝ ներկայի Վարդենիսի շրջանը: Ինքը 18 Սեպտեմբեր 1908-ին ծնած է՝ Թիֆլիս: Պատանի Վիքթորի դաստիարակութեան, մտաւոր զարգացման մէջ էական դեր ունեցած է Հայրը՝ Համազասպ, որ բարձր կրթութեան տէր թարգմանիչ, բանասէր, գրականագէտ մը ըլլալով ճանչցուած էր:

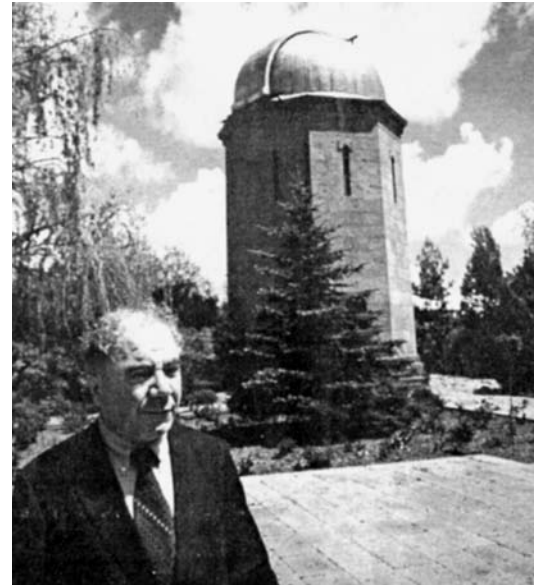
Համազասպ Համբարձումեան իր յուշերուն մէջ կը գրէ. «Վիքթորը Հիանալի աշխարհագրութիւն գիտէր, լրի տիրապետած էր թուարանութեան: Անգամ մը ըսաւ «Հայրիկ, ինձի Հաստատուն տուեալ մը տուէք եւ ես կը Հաշուեմ Արեգակի մեծութիւնը եւ կշիռը, մինչեւ աստղերն տարածութիւնը, երկնային մարմիններու ձգողականութիւնը»: Տարիներ վերջ կայացած Հարցազոյցի մը ընթացքին Վիքթոր Համբարձումեանի Հարց տուած էին, թէ ինչո՞ւ որոշեց աստղաբանագէտ դառնալ: Պարզուած էր, որ ան դեռ 11 տարեկան՝ «Աստղային լուսատուներ» խորագրեալ գիրք մը կարդացած էր, որ մեծ ազդեցութիւն ունեցած եւ բախտորոշ եղած էր յետագայ մասնագիտութեան ընտրութեան մէջ:

1924-ին Հայր ու որդի Համբարձումեաններ Թիֆլիսէն կը մեկնին Երեւան եւ կ'այցելեն Պետական Համալսարան: Համազասպ Համբարձումեան Հետեւեալ կերպով կը նկարագրէ այդ այցելութիւնը: «Մեզի ջերմօրէն ընդունեց տեսուչը, ապա շոյելով տղուն գլուխը՝ ըսաւ, որ լսած է իր մասին եւ առաջարկեց անոր, Համալսարանականներու Համար մէկ-երկու դասախօսութիւն կարդալ: Առաջին օրը Վիքթոր, երկնային մարմիններու ծագման ու զարգացման, յաջորդ օրն ալ յարաբերականութեան տեսութեան մասին խօսեցաւ: Մեզի սրտազին ընդունելութեան արժանացուցին նաեւ Հանրապետութեան ղեկավարները, որոնց խընդրանքով Վիքթոր Հանդէս եկաւ Հրապարակային դասախօսութեամբ»:

Վիքթոր Համբարձումեան 1928-ին գերազանց նիշերով կ'ուսարտէ Սէն Փէթերզպուրկի Համալսարանը, սակայն վկայական չընդունիր, յիշելով Տօր խրատը՝ թէ կ'ուսանին ոչ թէ վկայականի, այլ գիտելիքներու Համար: Վկայականը իրեն կը յանձնուի 50 տարի վերջ՝ 1978-ին: Հոն գրուած էր. «Աւարտած է 1928-ին, բայց վկայականը իրեն յանձնուած 1978-ին»: Ուշագրաւ է, որ ուսանողութեան առաջին տարիներուն ան ապրած է, գունաւոր Հեռուստատեսութեան գիտարար Յովհաննէս Աղամբանի տունը եւ ականատես եղած անոր գիտական փորձերուն:

Երիտասարդ գիտնականի առաջին լուրջ ուսումնասիրութիւնը, նուիրուած Արեգակի բնագիտական Հարցերուն, 1925-ին լոյս տեսաւ գերմանական «Astronomische Nachrichten» յայտնի ամսագրին մէջ: Ուսումնասիրութեան տարիներուն ան կատարեց մթնոլորտներու եւ միգամածութիւններու (nebulae) բնագիտութեան վերաբերեալ աշխատանքներ: 1931-ին պաշտօնավարելու հրաւիրուած ըլլալով Սէն Փէթերզպուրկի պետական Համալսարանը, 1934-ին Հոն կը Հիմնէ Խորհրդային Միութեան առաջին աստղաբանագիտութեան ամպիոնը: Այդ շրջանին է, որ կը տանի բեղմնաւոր գործունէութիւն՝ աստղերու եւ միգամածութիւններու բնագիտութեան ուղղութեամբ: Յոյց կու տայ ճառագայթման նշանակալից դերը կազային միգամածութիւններու մէջ, կը լուծէ այդ առարկաներու մէջ կորիզներու կուտակման Հարցը, կը մշակէ նոր միջոցներ մոլորակաձեւ միգամածութիւններու միջուկներու ջերմաստիճանը եւ կազային միգամածութիւններու ելեկտրոնային ջերմաստիճանները որոշելու համար: Վիքթոր Համբարձումեան կը ստեղծէ մոլորակաձեւ միգամածութիւններու ճառագայթային Հաւասարակշռութեան տեսութիւն մը, որ Հիմ կը Հանդիսանայ այդ ուղղութեամբ յետագային կատարուած աշխատանքներուն: Կը ձեւաւորուի աստղագիտութեան նոր ճիւղ մը՝ աստղերու բնագիտութիւն: Վիքթոր Համբարձումեան առաջիններէն մէկն էր աշխարհի մէջ եւ առաջինը Խորհրդային Միութեան մէջ, որ գրեց «Տեսական աստղաբանագիտութիւն» գիրքը, դասուալով տեսական աստղաբանագիտութեան Հիմնադիրներէն մէկը:

1943-ին Վ. Համբարձումեան կը հրաւիրուի Հայաստան՝ նորահիմն Գիտութիւններու Ակադեմիոյ իսկական անդամ եւ փոխ-նախագահ ընտրուած ըլլալով: 1946-ին իր ղեկավարութեամբ կը սկսի Բիւրականի աստղագիտական դիտարանի կառուցումը: Գիտնականին գործունէութեան ամենաբեղմնաւոր փուլերէն մէկը կը Հանդիսանայ երկնային մարմիններու ծագման ու զարգացման նուիրուած Հետազոտութիւններու ժամանակաշրջանը: Համբարձումեանի ուշադրութեան առանցքը Հանդիսացած են մոլորակներու, անոնց խումբերու եւ կոյտերու ծագման ու զարգացման Հարցերը: 1950-ական թուականներուն կիրարկու-



թեան զրուեցաւ միջուկներու աշխուժութեան Համբարձումեանի տեսակէտը, որ կատարեալ յեղաշրջում էր աստղագիտութեան զարգացման ասպարէզին մէջ: Մոլորակներու ուսումնասիրութեան բնագաւառին մէջ յատկապէս մեծ յաջողութեան Հասան Բիւրականի աստղադիտարանի եւ Երեւանի Պետական Համալսարանի աստղագիտութեան բաժնի անձնակազմերը, քանզի Հոն է, որ ծնած էին այդ գաղափարները:

Մանրակշիռ է Վիքթոր Համբարձումեանի վաստակը գիտա-կազմակերպչական ու Հասարակական գործունէութեան ասպարէզէն ներս: Իր խելամիտ ու նպատակասլաց ղեկավարութեամբ Հայաստանի Գիտութիւններու Ակադեմիան աննախադէպ զարգացում մը ապրեցաւ: Երկրի գիտական կեդրոններու, գիտութեան զանազան ճիւղերու մէջ աւելցաւ բարձրորակ մասնագէտներու թիւը, Հիմնուեցան գիտա-Հետազոտական բազմաթիւ Հիմնարկներ: Համբարձումեան յաջողեցաւ Հիմնել ինքնատիպ կարգ մը ուղղութիւններ, որոնց շնորհիւ Հայաստանի Գիտութիւններու Ակադեմիան Խորհրդային Միութեան գիտութեան առաջաւոր ջոկատներէն մէկն էր, իսկ աստղագիտութեան մէջ տարիներ շարունակ Հանդէս եկաւ որպէս առաջատար: Աշխարհահռչակ գիտնականը 1961-1964-ին եղաւ Միջազգային Աստղագիտական Միութեան նախագահ, 1965-ին Հիմնեց «Աստղերու բնագիտութիւն» Հանդէսը, 1968-1972-ի միջեւ եղաւ Գիտական Միութիւններու Միջազգային Խորհուրդի նախագահ, 24 ակադեմիաներու օտարերկրեայ իսկական ու պատուակալ անդամ էր, արտասահմանեան վեց Համալսարաններու՝ պատուակալ տօքթոր:

Իսկ ներկայ ու ապագայ սերունդի Համար, գիտնականի մը կողմէ Ի. դարու Կոպեռնիկոսը Համարուող Վիքթոր Համբարձումեանի նկատմամբ ամենամեծ տուրքը կ'ըլլայ՝ անոր գոծին շարունակութիւնը: Մեծ ճիգ ու ջանքի գինով Բիւրականի աստղադիտարանը այսօր այդ ուղիին վրայ է, զայն պէտք է պահել ու փայփայել աչքի լոյսի պէս:

Վիքթոր Համբարձումեան աստղերու դեսպանն էր: Երբ անջնջելի Հետք ձգելով երկրի վրայ, անոր Հոգին սլացաւ տիեզերք, Հաւանաբար, ան Հոն Հանդիպեցաւ իր աստղին: Ու ամէն անգամ, երբ մեր Հայեացքը ուղղենք երկինք, երկնակամարի բազում աստղերու մէջ անպայման տեսնելու ենք անոր ցոլացող աստղը:

(Քաղուած)

«... Կտակում եմ.  
 Ինձ յաջորդող սերունդներին, թոռներին, ծոռներին, եւ այլն, տիրապետել Հայոց լեզուին: Ամէն մէկը պէտք է իր պարտքը Համարի ուսումնասիրել Հայոց լեզուն, գրագէտ լինել Հայերէն, անկախ այն բանից, ինչպիսի տոկոս է կազմում նրա մէջ Հայկական արիւնը: Այդ տոկոսը ոչինչ չի նշանակում:  
 Մենք փոխանցում ենք սերունդներին ոչ թէ արիւն, այլ գաղափարներ եւ այդ գաղափարների մէջ ինձի Համար ամենաթանկը Հայոց լեզուն է:  
 Այդ կապակցութեամբ իւրաքանչիւր սերունդ պարտաւոր է սովորեցնել յաջորդին Հայոց լեզուն: Գիտցիր, որ իմ կեանքի ամենամեծ երջանկութիւնը եղել է եւ կը մնայ, քանի ապրում եմ, Հայոց լեզուին տիրապետելը:  
 Յանկանում եմ երջանկութիւն բոլորիդ:  
 Դա նշանակում է, որ պէտք է լաւ տիրապետել Հայոց լեզուին:  
 29 Օգոստոս 1994»:



# ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՐՄՆԱՄԱՐԶ

Սեպտեմբերին, Հայաստանի Գիտություններու Ազգային Ակադեմիայի «Հայոց Ցեղասպանության Թանգարան»-ին մէջ բացուած է «Հայկական Մարմնամարզը Օսմանեան Կայսրութեան Շրջանին» խորագրեալ ցուցահանդէս մը: Այս առթիւ ցուցադրուած են լուսանկարներ, փաստաթուղթեր, պարբերականներ, որոնք կը ներկայացնեն Օսմանեան Կայսրութեան մէջ, մինչեւ 1915, Հայկական մարզական ակումբներու եւ խումբերու կազմաւորման պատմութիւնը:

Լուսանկարներու մեծամասնութիւնը Օսմանեան Կայսրութեան մէջ լոյս տեսած առաջին մարզական պարբերական «Մարմնամարզ»էն առնուած են: Անոնց մէջ են Հայկական «Տորք», «Շանթ», «Արտաւազդ», «Կիլիկիա», «Արաքս», «Համազասպ», «Աթլաս» մարզական խումբերու նկարները: Հետաքրքրական է Ապրիլ 1912-ի «Մարմնամարզ»-ի մէջ «Հայ կնոջ զարթումը» խորագրեալ յօդուածը, ուր կը խօսուի Հայ կիները մարզանքի մէջ ներգրաւելու մասին, քանի որ մարմնամարզական դաստիարակութիւնը կարեւոր է առողջ սերունդ ունենալու համար:



«Մարմնամարզ» պատկերազարդ ամսագիրը լոյս տեսած է Կ. Պոլիս՝ 1911-էն 1915, Շաւարշ Բրիտանը ունենալով խմբագիր-հրատարակիչ: Հոն տեղ գտած են յօդուածներ մարմնամարզի վերաբերեալ, նաեւ մարմնամարզական վարժութիւններ: «Մարմնամարզ» քաջայերած է Հայ երիտասարդութիւնը մարզական ակումբներու շուրջ համախմբուելու եւ իր նախաձեռնութեամբ 1911-ին կազմակերպուած են Կ. Պոլսոյ Հայկական առաջին ողիմպիական խաղերը: Շաւարշ Բրիտանի մահէն ետք՝ գոհ Մեծ Եղեռնի, պարբերականը դադարած է լոյս տեսնելէ:

Օսմանեան Կայսրութեան մէջ մարզանքի զարգացման ու Հայկական, յունական եւ թրքական ֆուլթպոլի խումբերու սկզբնաւորման ժամանակաշրջան կարելի է նկատել 1908 թուականը, քանի որ Ապտիլ Համիտ Բ.-ի օրով մարզանք կամ ֆուլթպոլով զբաղիլը խստիւ արգելուած էր: Այս արգելքին ջնջումէն ետք Պոլսոյ, Զմիւռնիոյ եւ այլ քաղաքներու մէջ կազմուեցան Հայկական առաջին խումբերը եւ յայտնուեցան մարզական կրթութիւն ստացած մարզիկներ: Կայսրութեան մէջ Հայկական ակումբներու թիւը 100-ի մօտ եղած է, իսկ անոր տարեգրութեան մէջ իւրայատուկ տեղ կը գրաւեն Սթըրհօլմի 5-րդ ողիմպիական խաղերը, որուն օսմանեան միակ ներկայացուցիչ ըլլալով մասնակցած են երկու Հայ մարզիկներ՝ Վահրամ Փափազեան եւ Մկրտիչ Մկրեան:

## ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

Հայաստան Համահայկական Հիմնադրամի տրուած տեղեկութեանց համաձայն աւարտած են ջրամատակարարման ծրագիրները՝ Արցախի Հատուկ քաղաքի, Մարտակերտ շրջանի Վանք, եւ Մարտունի շրջանի Սպիտակաչէն գիւղերու մէջ: Զուրի Հարցը գերակայ խնդիր է Արցախի ամբողջ տարածքին վրայ, այս իսկ պատճառով Հիմնադրամը յատուկ պատասխանատուութիւն ցոյց կու տայ ջրամատակարարման ծրագիրներուն:

Աւարտին կը մօտենան նաեւ Հատուկ շրջանի Հիւանդանոցի վերանորոգութեան, կազատարի շինութեան եւ Տող գիւղի միջնակարգ դպրոցի հիմնական նորոգութեան աշխատանքները: Շրջանի մէջ կը ծրագրուի բնակչութեան ընկերային ծանր պայմանները յաղթահարելու եւ աւելի բարեկեցիկ կեանքով ապրելու միջոցները:

\*\*\*

Իտալացի մասնագէտներ հանրայայտ նկարիչ Մինաս Աւետիսեանի թանգարանին մէջ (Ջաջու) պիտի վերականգնեն արուեստագէտին՝ «Թորոս Ռոսլինի ծնունդը» մեծածաւալ որմնանկարը: Հայաստանի մշակույթի նախարարութեան նախաձեռնութեամբ կատարուելիք աշխատանքները հաւանաբար պիտի տեսնեն քանի մը ամիս:

Ընտրուած գործը նկարչի ամենածանօթ որմնանկարներէն մէկն է: Կան Մինաս Աւետիսեանի ինը որմնանկարները, որոնք եւս վերականգնումի կարիքն ունին:

Իտալացի մասնագէտները յայտնած են, թէ արուեստագէտին գործերուն ցուցահանդէսը պիտի կազմակերպեն Ֆլորանսի մէջ:

\*\*\*

Այս տարի, Օսքարի մրցանակաբաշխութեան «լաւագոյն օտարալեզու ժապաւէն» անունակարգի մէջ, Ռուսաստանի կողմէ պիտի ներկայացուի ռուսաստանաբնակ բեմադրիչ Աննա Մեյքեանի «Ցաւերժահարսը» ժապաւէնը:

Ան նկարահանուած է 2007-ին եւ մասնակցած Պերլինի, Քարլովի Վարիի, Երեւանի «Ոսկեայ Միրան» փառատօններուն: «Ցաւերժահարսը» «Ոսկեայ Միրան»-ի գլխաւոր մրցանակին արժանացած էր:

\*\*\*

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նախագահութեամբ բացուեցաւ Մայր Աթոռի Հովանիին ներքեւ գործող «Շողակաթ» հեռատեսիլի կայանի նոր մասնաշէնքը:

«Շողակաթ» հեռատեսիլի կայանը մօտաւորապէս տասնամեակէ մը ի վեր իր ներդրումը կը բերէ քրիստոնէական դաստիարակութեան, հոգեւոր, ազգային ու մշակութային կեանքի զօրացման: Կայանի յայտագրերը մասամբ հասանելի են նաեւ սփիւռքի՝ Հայաստանի Պետական Հեռատեսիլի միջոցաւ:

Բացման արարողութեան ընթացքին յոյս յայտնուեցաւ, որ կայանի Հաղորդումները յաջորդ տարի կը սփռուին նաեւ արքանեակային կապով, կարելիութիւն ստեղծելով աշխարհասփիւռ Հայութեան հետեւելու անոնց:

ԿԱՐՂԱՅԷ ԵՒ ՏԱՐԱՍԵՅԷ  
«ԱՇԵՆԱՐ»  
Հայ թերթը Հայ տունին բարեկամն է



## ՃԱՏՐԱԿԻ ԵԻՐՈՊԱՅԻ ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԱՌՈՅԵԱՆՈՒԹԻՒՆ

### ԵՐՈՊԱՅԻ ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԱՌՈՅԵԱՆՈՒԹԻՒՆ

Եւրոպայի պատանեկան ախոյանութիւնը, որ կը կայանար տարիքային հինգ խումբով, հասաւ իր աւարտին: Մրցակիցներուն կարգին են նաեւ Հայաստանցի պատանի ճատրակիստներ Սամուէլ Տէր Սահակեան եւ Կարէն Գրիգորեան, որոնք արժանացան Համապատասխանաբար արծաթեայ ու պրոնզեայ շքանշաններու:

Մինչեւ 14 տարեկաններու մրցաշարքին մէջ Կարէն Գրիգորեան աւարտական փուլին 7 նիշ ապահովեց եւ լրացուցիչ նիշերով երրորդ հոշակուեցաւ: Տարիքային այդ խումբին մէջ Ուաշատուր Երանեան 12-րդ, իսկ Յովհաննէս Կապուզեան՝ 36-րդ կարգի վրայ տեղ գրաւեցին:

Մինչեւ 16 տարեկաններու մրցաշարքին մէջ Սամուէլ Տէր Սահակեան ալ լրացուցիչ նիշերով յաջողեցաւ արծաթեայ մետալակիր հռչակուիլ: Նոյն խումբին մէջ Հայկ Վարդանեան՝ 14-րդ, Հայկ Թամազեան՝ 59-րդ, իսկ Հայկ Մանասեան՝ 70-րդ մնացին:

  
**ASSOCIATION ARMÉNIENNE  
D'AIDE SOCIALE**  
*Au service des Arméniens  
depuis 1890*

Siège Social: 77, rue La Fayette, 75009 PARIS  
Tél. 01 48 78 02 99 - Télécopie 01 42 80 61 45  
Email : [aaas.paris@free.fr](mailto:aaas.paris@free.fr)

**Maisons de retraite médicalisées :**  
Montmorency (Val d'Oise) : 01.39.83.20.67  
Gonesse (Val d'Oise) : 01.39.85.24.24  
Saint Raphaël (Var) : 04.94.19.51.50

En Arménie :  
**FONDATION FRANCO-ARMÉNIENNE  
POUR LE DÉVELOPPEMENT**  
13/3 Khandjian, Erevan, [frenchfund@web.am](mailto:frenchfund@web.am)



## EXPOSITION

## Ingres - Ombres permanentes

Au Musée de la vie romantique\*, et jusqu'au 4 janvier 2009, sont exposés environ cent dessins du grand artiste Ingres (1780-1867), choisis dans les réserves du musée Ingres à Montauban.



La mère

Ce n'est pas ici une exposition éclatante avec de grandes toiles de composition comme d'ailleurs le peintre a su élaborer, mais une sorte d'envers du décor, de coulisse, les tâtonnements pendant des heures, voire des mois de travail pour la préparation et l'aboutissement de ces célèbres toiles.

Que de mains, de doigts, de bras, de positions travaillés et retravaillés pour parvenir à la ligne pure, maîtrisée, la ligne pure la « ligne ingresque ». Ingres dessine, pensant au moindre détail, curieusement les visages, du moins dans ce choix, ne donnent pas lieu à autant de mises en question, comme si, la position des mains, du geste en dit plus que le visage. Il est vrai que ces grandes toiles sur des sujets antiques ou religieux sont de véritables mises en scène.

Ainsi les études pour *Virgile lisant l'Enéide*, pour *Jésus parmi les docteurs*, et surtout pour *Le martyre de Saint*

*Symphorien* où Ingres représente *La mère* avec quatre positions du bras gauche, rend les drapés des tuniques de plus en plus tangibles, et pour lequel dès 1827 ses dessins se succèdent pour leur réalisation dans la toile datée de 1834. Il dessine pour ce même tableau, à la plume et à la mine de plomb, une étude d'ensemble.

Pour sa toile *Le bain turc*, il essaie trois positions de bras, différents visages, plusieurs attitudes de la baigneuse. Certains dessins à la pierre noire et blanc, faits sur papier bleu ou brun prennent plus de relief.

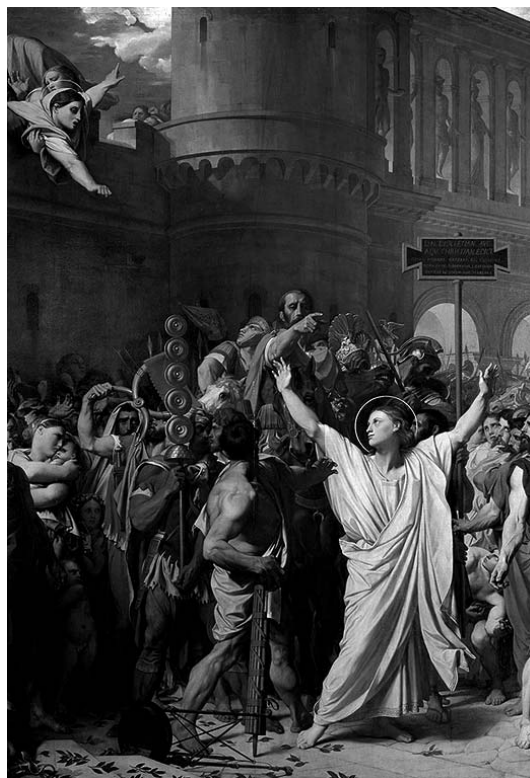
« Ingres, en effet, n'hésite pas à bousculer les lois de l'anatomie et les règles de la perspective pour parvenir à une liberté et une modernité intemporelle » comme l'écrit Catherine Lépront, écrivain et l'un des commissaires de l'exposition.

De nombreux peintres se sont réclamés de son œuvre. Nous en aurons confirmation par l'exposition consacrée à *Picasso et ses maîtres* au Grand Palais à partir du 8 octobre 2008.

Une leçon d'humilité et de travail.

A.T. Mavian ◀

\* 16, rue Chaptal 75009 Paris.



## Bulletin d'abonnement

Oui, je souhaite recevoir *Achkar* chaque quinzaine

Nom ..... Prénom .....

Adresse .....

Code postal ..... Ville .....

## TARIFS

France 6 mois (11 n°) : 35 € - 1 an (22 n°) : 68 € - Soutien : 110 €

Etranger 85 € pour 1 an par virement (100 € par chèque)

par chèque bancaire ou postal à l'ordre de SARL NAREK

par virement IBAN à FR52.20041000 0123 9745 3H02 038 — BIC PSSTFRPPPAR (depuis l'étranger)

Merci de libeller et adresser votre règlement à : Société Narek (Achkar) - 6, cité du Wauxhall, 75010 Paris

## AGENDA

## ► Expositions

• **Anaïd Derebeyan - Peintures** - du 17 octobre au 15 novembre 2008. L'artiste sera présente ts les samedis après-midi et sur RV. Vernissage le jeudi 16 octobre de 18 à 21 h

**Galerie Corot-8 rue Corot 75016 Paris.** Du Ma au Ve de 10h à 12h45 et de 14h30 à 19h- samedi de 10h30 à 18h30- 01 42 88 46 80

• **César**, jusqu'au 26 octobre.

**Fondation Cartier 261 bd Raspail 75014 Paris**

• **Anahid Samikyan. Du 27 novembre au 2 décembre.**

**UCFAF - 6 Cité du Wauxhall - Paris 10<sup>e</sup>**, toute la journée les 28 et 29, de 15h à 19h les 1<sup>er</sup> et 2 décembre.

• **Missak Manouchian 1906-1944.** Du 1<sup>er</sup> au 15 octobre.

**Hôtel de Ville de Clamart - Salle Jacky Vauclair**

## ► Concerts

• Ensemble Kotchnak (voir p. 11)

**Samedi 11 octobre, 20h, centre Mandapa - 6 rue Würtz - Paris 13<sup>e</sup>**

• Rencontre musicale avec le **doudoukiste Levon Minassian. Samedi 18 octobre - 19 h.** Découverte et écoute de l'instrument, parcours artistique, Lévon Minassian enchantera le public comme à son habitude.

**Aquarium de la Médiathèque, 201 av. de Cannes 06370 Mouans-Sartoux**

## ► Manifestations

• **Phonéthon 2008** du 13 au 16 novembre (voir pages 4 et 11)

• **Pèlerinage à Dourdan en mémoire de Rostam Raza Mameluk de Napoléon. Samedi 25 octobre**, hommage à 11 h au cimetière de Dourdan organisé par l'Association Nationale des Anciens Combattants et Résistants Arméniens.

Repas à 13 h (23€). Rés. avant le 15 octobre au 01.43.68.68.05

• **8<sup>e</sup> Foire aux Livres de l'UCFAF. Samedi 29 et dimanche 30 novembre 2008.** De 11 h à 19 h sans interruption. Près de 200 titres, 70 éditeurs, 140 auteurs. Occasion d'acheter, d'offrir aussi de l'Artisanat d'Arménie, des CD, des DVD et de visiter l'exposition des œuvres d'Anahid Samikyan dont le vernissage se fera le jeudi 27 novembre à 19 h.

## ► Conférence-débat

• **Conférence et présentation de ses deux ouvrages sur l'Eglise Arménienne** par le docteur Albert Khazinedjian

**Mercredi 15 octobre - 20h45 - Salle Nourhan Fringhian - Cathédrale Saint Jean Baptiste- 15 rue Jean Goujon - 75008 Paris - tél. 01.43.59.67.03**

• Dans le cadre de la Foire aux Livres de l'UCFAF, **L'actualité du génocide, samedi 29 novembre à 16h.**

## ► Ciné-Club Rouben Mamoulian

• **Jedi 16 octobre -19h30**

**Hommage à Coco Aslan**

100<sup>e</sup> anniversaire de sa naissance

**La 25<sup>e</sup> heure** un film d'Henri Verneuil (1967) avec Antony Quinn, Virna Lisi, Serge Reggiani et Coco Aslan - musique de Maurice Jarre.

**Date limite de réception pour les annonces du n°456 : mercredi 15 octobre 2008.**

## INTERVIEW

## À la recherche d'un passé millénaire : Des fouilles archéologiques en Arménie

Samuel Haroutunian prépare une thèse de Doctorat en archéologie à l'Université de Paris IV-Sorbonne. Ses recherches portent sur la céramique kouro-araxienne, celle de Guégharot en particulier. Il a participé cet été à un chantier de fouilles archéologiques sur ce site.

**Achkhar :** Pouvez-vous nous parler du chantier de fouilles auquel vous venez de participer en Arménie ?

**Samuel Haroutunian :** Il s'agit d'une mission de fouilles à Guégharot ; c'est un petit village où un site archéologique se trouve sur le sommet d'une colline, à une vingtaine de km au nord d'Abaran, en direction de Vanadzor. Ce site est intéressant car il est riche en vestiges du Bronze ancien (~3500-2400 avant notre ère) et du Bronze final (~1500-1200 avant notre ère) ; en revanche, nous constatons une absence de traces du Bronze moyen. Cela laisse supposer que la région était habitée pendant la période du Bronze ancien, puis le site a été abandonné pendant plusieurs siècles pour des raisons que nous ne connaissons pas encore (changements climatiques ? bouleversement écologique ?) puis de nouveau repeuplé pendant la période du Bronze final.

**Quelle était l'organisation matérielle du chantier ?**

Nous étions une équipe de 14 personnes, Arméniens et Américains, de l'Université de Chicago et de l'Institut d'Archéologie et d'Ethnographie de l'Académie des Sciences d'Arménie. Le projet sur lequel nous travaillons s'appelle le projet « ARAGATS » : Archaeology and Geography of Ancient Transcaucasian States. Il réunit principalement des archéologues, mais nous avons dans notre équipe également un paléobotaniste, deux architectes, une archéozoologue et un géoarchéologue. Chacun avait sa responsabilité en fonction de sa compétence. Le chantier de fouilles a duré du mois de juin au mois d'août. Nous étions basés à Abaran et nous allions chaque jour sur le chantier pour les fouilles. Trois sites du Bronze ancien et du Bronze final ont été fouillés simultanément dans le cadre du projet « ARAGATS » : Guégharot où j'étais, mais aussi Tsaghkahovit et Abarani Berd.

**Quelle était votre responsabilité ?**

Je m'occupais de l'ensemble des travaux de 2 tranchées et 4 ouvriers travaillaient avec moi. Comme mon sujet porte sur la céramique kouro-araxienne de Guégharot, participer à ce chantier me permet de mieux comprendre le contexte archéologique de la céramique. À l'époque du Bronze ancien les modes de vie changeaient assez vite et la céramique donne des informations très importantes concernant l'évolution de la vie socioculturelle de l'époque. Elle est également un bon facteur chronologique.

**Qu'appelle-t-on « culture kouro-araxienne » ? Qui étaient les hommes de cette culture ?**

C'est la culture du Bronze ancien qui s'est d'abord développée en Transcaucasie et qui s'est ensuite répandue en Anatolie et au nord-ouest de l'Iran. Ma recherche porte sur la céramique kouro-araxienne. Actuellement nous n'avons pas suffisamment d'éléments pour connaître les origines des hommes de cette période. Étant donné l'étendue géographique de cette culture, qui aujourd'hui regroupe diverses ethnies réparties dans 6 pays différents, de nombreuses hypothèses sur l'identité de ces peuples ont vu le jour, mais,



en l'absence d'écriture, nous ne pouvons rien affirmer, d'autant plus que chaque pays considère les groupes humains de cette culture comme ses propres ancêtres.

**Avez-vous trouvé des céramiques ?**

Oui, bien sûr. Nous avons trouvé un grand nombre de tessons de céramique laissés à l'abandon dans les habitats et d'autres constructions qui y sont liés. Nous avons trouvé également des céramiques complètes, des bols, des vases, et autre type de vaisselle... Nous avons aussi trouvé d'autres objets comme des outils d'obsidienne ou d'os, des fragments de bijoux... L'intérêt de ces recherches est leur contexte de découverte puisque nous avons très peu d'informations sur les contextes de découvertes de fouilles menées à l'époque soviétique.

**Qu'avez-vous compris de plus sur cette culture kouro-araxienne ?**

Il est trop tôt pour tirer des conclusions puisque l'étude est en cours et qu'il y a encore beaucoup de travail à mener. Moi, par exemple, je travaille sur la céramique de Guégharot et des régions environnantes, d'autres travaillent sur la céramique kouro-araxienne de la Géorgie ou de l'Anatolie. Quand nous aurons mis bout à bout les résultats de ces recherches, nous pourrions avoir une idée plus précise de cette civilisation ancienne.

**Vous avez contribué à la rédaction du catalogue de l'exposition d'Arles : « Splendeurs de l'Arménie antique » avec un article sur les représentations zoomorphes et anthropomorphes du III<sup>e</sup> au I<sup>er</sup> millénaire. Y a-t-il un lien entre ces recherches et les fouilles de cet été ?**

Une partie des représentations zoomorphes et anthropomorphes que j'ai étudiées datent effectivement de l'époque du Bronze ancien. Il s'agit de figurines en terre cuite caractéristiques de la culture kouro-araxienne, mais nous n'en avons pas trouvé cette année.

**Où en sont actuellement, les recherches archéologiques en Arménie ?**

Jusqu'en 1991, aucun spécialiste occidental n'avait accès à la recherche archéologique en Arménie, à l'exception de Jacques de Morgan au XIX<sup>e</sup> siècle. Après la chute de l'URSS, l'archéologie arménienne, mais aussi caucasienne, a suscité un nouvel intérêt et l'arrivée de chercheurs internationaux lui donne un nouvel élan. Un grand nombre de projets communs ont vu le jour, ce qui est très important pour l'Arménie qui bénéficie ainsi des expériences de chacun et s'enrichit de leurs échanges. Malgré les difficultés économiques, la recherche archéologique est bien prise en mains par l'Institut d'Archéologie et d'Ethnographie. Si on peut constater un réel effort dans l'organisation de fouilles archéologiques, la préservation du patrimoine en revanche exige plus de moyens, surtout si le pays souhaite exploiter les nouvelles découvertes pour le développement du tourisme.

**Recherche archéologique et développement du tourisme sont-ils compatibles ?**

C'est un vrai problème, car cela dépend non seulement de l'état du site, mais aussi de sa situation géographique. En Arménie il existe des sites qui sont très intéressants à visiter, mais qui sont éloignés dans les montagnes, dans des endroits très difficilement accessibles. Comment les rendre accessibles au public est une autre question. En plus si un site doit devenir un musée en plein air, cela suppose une autre démarche dans le travail des archéologues. Par exemple, pour la grotte d'Aréni qui se trouve en bordure de l'autoroute : les recherches archéologiques ont été interrompues en prévision de la construction d'un musée sur le site ; la préoccupation des fouilleurs est alors de laisser le site le plus proche possible de son état d'origine, puis d'y implanter tout autour divers aménagements touristiques. Généralement les sites fouillés qui ne sont pas prévus à être transformés en musée sont laissés à l'abandon. Nous devons aussi être vigilants à ne pas détruire un milieu naturel fragile dans la perspective du passage d'un grand nombre de touristes.

**En a-t-il été de même à Guegharot ?**

Non, les fouilles de ce site sont terminées pour cette année, et nous avons soigneusement comblé les tranchées en préservant les différentes structures découvertes. Si des actes de vandalisme se produisaient, ils porteraient bien sûr préjudice à l'endroit, mais aussi à la recherche archéologique en général. D'autre part, les habitants du village qui ont travaillé avec nous sont eux-mêmes très motivés à la sauvegarde du site et en assurent le contrôle.

**Certains peuvent se demander quelle est l'utilité de cette recherche archéologique ?**

J'aurai deux réponses à cette question : l'une est d'ordre scientifique et l'autre plutôt philosophique. Les fouilles archéologiques de Guégharot permettent d'avancer dans les connaissances scientifiques du Caucase et de son rôle dans le développement des civilisations du Proche Orient ancien. D'autre part, sur le plan philosophique, je pense que c'est le propre de l'homme de se poser des questions sur ses origines, son histoire pour comprendre comment il s'est construit jusqu'à nos jours. En s'intéressant au passé, l'homme d'aujourd'hui essaie de mieux appréhender le présent.

## Kotchnak ensemble de musique arménienne au Centre Mandapa, le 11 octobre



Kotchnak tient une place à part. Fondé en 1976 ses musiciens interprètent des chants traditionnels populaires arméniens et des chants des achoughs, notamment ceux de Sayat Nova, avec un grand souci de pureté.

Ils se spécialisent dans l'interprétation modale et monophonique.

ou non, arménien, turc, européen et de tous âges a fréquenté ce stage, soutenu par la Fondation Hrant Dink. Kérovpyan a donné une conférence à l'Université du Bosphore et a été interviewé par le journal *Agos*.

Allez les écouter le 11 octobre. A défaut, achetez leurs CD.

L'ensemble se compose de la chanteuse Virginia Pattie Kérovpyan, de la kamantchiste Anouch Donabédian, du târiste Rouben Haroutunian, du percussionniste Vahan Kérovpyan.

Le chef du groupe Aram Kérovpyan, qui joue aussi du kanoun, vient d'animer un stage de chant liturgique arménien à Istanbul.

Un public varié, musiciens

A.T. M. ◀

## DONS À ACHKHAR

M. Emirian (77 Vernon La Celle-sur-Seine)	42 €
M. et Mme Leon Kebabdjian (75015 Paris)	42 €
M. et Mme Guerguerian (69 Décines-Château)	42 €
M. et Mme Minas Dedeyan (75011 Paris)	42 €
Mme Jacqueline Barguirdjian (92 Courbevoie)	42 €

Merci de votre aimable soutien

A la mémoire de leur amie **Roseline Djhanian**  
en lieu et place de fleurs

Union Culturelle Française des Arméniens de France	150 €
Union Culturelle Française des Arméniens de France – Paris	80 €
Chouchane et Berdj Maslak	100 €
Alice et Béatrice Mavian	80 €

A la mémoire de **Raffi Dedeyan**  
Chouchane et Berdj Maslak 100 €

## EXPOSITION

### ANI

## Les photos de Jean-Manoug Yeremian au CRDA\*

Dans le cadre de la Semaine des cultures étrangères, J. M. Yeremian a exposé quelques-unes de ses photos ramenées de ses visites parfois difficiles au site d'Ani. Elles donnent une idée de la beauté des églises, de la science de l'architecture arménienne du Moyen Âge, par leurs formes, les couleurs de la pierre, l'art des arcs, des bas-reliefs, des sculptures, mais aussi hélas de l'état pitoyable dans lequel se trouvent toutes ses réminiscences de l'une des capita-



les du royaume arménien. Les demandes pour devenir patrimoine culturel mondial doivent être effectuées par le pays qui contient ses ruines et apparemment la Turquie n'est pas pressée !

Aller voir les photos est une preuve de l'intérêt que nous portons à ANI, espérons que vous y êtes allés, puisque l'exposition ne durait qu'une semaine comme signalé dans l'agenda précédent.

\*Centre de Recherches sur la Diaspora Arménienne.

## ACHKHAR A REÇU

**Rencontre avec les Arméniens du monde** d'Alexis Gurdikyan. Ce recueil de témoignages contribue à dépasser l'image fatale du peuple traumatisé et paralysé par son génocide et à entrevoir plutôt celle d'une communauté créative adaptable et intégrée avec succès la plupart du temps. De nombreuses photos illustrent le récit.

Editions Sigest – Collections aventures - 29 rue Etienne Dolet 94140 Alfortville - 15 €

Du 13 au 16 novembre participez au

# Phonéthon

## 2008

**20 ans après le séisme,  
continuons la construction de l'Arménie**

Faites vos dons au **N°Azur 0 810 05 22 22**

COÛT D'UN APPEL LOCAL

www.fondsarmenien.net

66% de vos dons déduits de vos impôts dans la limite de 20% de vos revenus nets imposables

FONDS ARMÉNIEN DE FRANCE

## Panorama de la littérature et de la musique arméniennes du XIX<sup>e</sup> siècle

# Alexandre Spendiarian (1871-1928)

Sur la grande place de l'opéra, lieu de rendez-vous des grandes manifestations qui ont précédé l'indépendance de l'Arménie les touristes peuvent admirer les deux grandes statues de Hovhannès Toumanian et Alexandre Spendiarian. Rares sont ceux qui savent que dans les jardins, à droite, se trouve la tombe du compositeur. Découvrons ce grand homme qui a le privilège de reposer en plein cœur d'Erevan.

### Alexandre Spendiariov

Est né le 1<sup>er</sup> novembre 1871 à Kakhovka en Crimée. Son éducation musicale commence avec sa mère, excellente pianiste. L'enfant qui montre des dispositions exceptionnelles pour le piano et le violon, compose également des mélodies et s'intéresse au dessin. Pourtant, c'est pour des études de droit qu'il part à 19 ans pour Moscou. Il intègre l'Orchestre symphonique de l'université dirigé par un musicien éminent S. Klenovsky qui décèle rapidement les dispositions musicales du jeune homme.

Durant ses études, il fréquente d'autres étudiants arméniens, comme le poète Alexandre Dzadourian auteur du poème « Rose d'Arménie, entends ma prière » que le jeune musicien mettra en musique.

Les familles arméniennes de Moscou créaient des liens avec les jeunes étudiants, les invitaient à des soirées artistiques où l'on jouait de la musique russe, classique et arménienne. Parmi ces familles citons celle de Sergueï Chahinian (père de la grande poétesse Marguerite Chahinian). Durant ces soirées on parlait de la culture mais aussi de la souffrance du peuple arménien. Le jeune compositeur écrira en 1892 de nombreuses romances et une année plus tard une *Marche-Fantaisie pour fanfare* avec des thèmes de musique arménienne entendus durant ces soirées. Après ses études de droit, en 1896, il décide de se rendre à Saint-Petersbourg pour y rencontrer le grand compositeur Rimsky-Korsakoff : « Jusqu'à cette rencontre, je n'avais pas décidé de ma future orientation. Après avoir étudié mes œuvres, Rimsky-Korsakoff y a trouvé toutes les qualités nécessaires à la composition. Mon bonheur a été immense lorsque le grand compositeur a proposé de m'admettre dans sa classe d'harmonie au conservatoire de St-Petersburg. À partir de là j'ai été certain de ma vocation. »

### Un compositeur reconnu par ses pairs

En 1900, après la création de son *Ouverture de concert* (sous sa direction), de grands éditeurs de musique comme Belaïeff publient ses premières œuvres. Installé à Yalta, sa maison devient un véritable centre culturel fréquenté notamment par l'écrivain Maxime Gorki.

Très lié à Aïvazovski qui lui fait découvrir les airs populaires tatars au violon, il participe en 1902 à un album artistique dédié à la mémoire du grand peintre. On y trouve des œuvres musicales spécialement écrites par les plus grands compositeurs russes mais également arméniens comme Nigoghos Tigranian et Komitas.

En 1905 l'Orchestre symphonique de Moscou crée ses images symphoniques sur un poème de Lermontov *Les Trois Palmiers* : « Après cette œuvre les compositeurs comme Rimsky-Korsakoff, Glazounov, Liadov, m'ont considéré comme un des leurs ! »

Spendiariov entreprend une collecte de chants et danses

des Tatars et Bachkirs de Crimée. On peut penser qu'il a suivi les conseils de Nigoghos Tigranian (dont les travaux sur les musiques populaires du Caucase faisaient autorité) et peut être du R.P. Komitas. Ses *Esquisses de Crimée* (1912) pour orchestre, inspirées de thèmes populaires tatars obtiennent un grand succès. En 1914, le compositeur dirigera cette œuvre avec l'orchestre de Saint-Petersbourg.

Durant toutes ces années en Crimée, Spendiariov isolé du milieu culturel arménien très dynamique de Tiflis, est resté en contact avec de nombreux intellectuels. La guerre et les massacres de l'Empire Ottoman remettent en question cet isolement. Un mouvement de bienfaisance est organisé à Tiflis pour aider les victimes arméniennes du génocide et les réfugiés. Dans ce but, de nombreuses manifestations culturelles participent à la collecte de fonds. De très grands artistes sont invités à ces concerts. A. Spendiariov, qui ne connaissait pas le Caucase y est invité pour des concerts. Il reçoit un accueil extraordinaire, comme il n'en avait jamais connu. Sa rencontre avec Hovhannès Toumanian, Chirvanzadé, Romanos Mélikian et de nombreux artistes, écrivains et intellectuels le bouleverse. Pour les remercier, il décide d'écrire une grande œuvre en collaboration avec H. Toumanian. Dans un premier temps, il s'intéresse à *Anouch*, mais finalement choisit *Almast*. Spendiarian écrira une grande partie de l'opéra, qui sera achevé par un élève de Rimsky-Korsakoff et représenté pour la première fois en russe à Moscou (1930).

### Alexandre Spendiarian

En 1924, Spendiarian s'installe en Arménie invité par le gouvernement à créer et diriger le conservatoire de musique. Sa notoriété internationale et sa popularité provoquent un retour au pays de très nombreux artistes comme A. Der Ghévontian, la cantatrice Hayganouch Tanielian (qui deviendra la première Anouch de l'Opéra d'Erevan), Chara Dalian, le célèbre chef d'orchestre Mélik-Pechaïev ainsi que de très nombreux instrumentistes.

Sous l'impulsion de A. Spendiarian et grâce à l'arrivée de tous ces grands musiciens, le conservatoire prend une notoriété imprévue et va tout naturellement favoriser la création d'un orchestre symphonique et d'un atelier d'art lyrique.

Le 10 décembre 1924, il dirige le premier concert entièrement consacré aux œuvres de compositeurs arméniens. Dans ce programme, Spendiarian crée ses *Etudes d'Erevan* inspirées de la musique de Sayat Nova et de chants populaires comme *Goujn ara...*

À Erevan, il découvre à 53 ans la tradition musicale populaire arménienne. Instrumentistes populaires, achoughs et chanteurs populaires sont pour lui une nouvelle source d'inspiration.



Il est possible de classer le style de ses œuvres en trois périodes : la première, plutôt russe lorsqu'il vivait à Moscou et Saint-Petersbourg, la deuxième, inspirée des musiques populaires de Crimée, enfin la période arménienne, la plus courte.

Son œuvre complète (dix volumes) a été éditée en Russie. On y trouve son opéra *Almast*, de nombreuses œuvres symphoniques, une quarantaine de romances sur des textes de poètes russes, certaines publiées dans une traduction arménienne, des pièces pour piano et divers instruments.

A. Spendiarian a été le premier compositeur arménien à nouer des liens amicaux avec des compositeurs russes. Cette amitié n'a pas seulement influencé son œuvre, elle a également facilité la découverte de la musique orientale par ses amis. Cette amitié s'est prolongée avec les nouvelles générations, d'Aram Khatchaturian à nos jours. Ce dernier qui a bénéficié de ses conseils lui a rendu hommage en 1961 : « Il a montré pour la première fois dans les Etudes d'Erevan les méthodes d'arrangements (symphonique) des mélodies populaires. Les compositeurs avant lui limitaient leur création à la musique vocale... Spendiariov a ouvert les voies du développement de la musique symphonique nationale lui donnant une autre envergure. »

En 1926, le gouvernement l'a nommé Artiste du peuple. Le 7 mai 1928 disparaît le fondateur de l'opéra et de la musique symphonique arménienne. Sa maison a été transformée en musée en 1967 et le centenaire de sa naissance fêté dans tout le pays, enfin, en 2008, pour la première fois, un office religieux a été célébré pour le repos de son âme.

Alexandre Siranossian ◀